
Želdiniai bei želdynai miesto funkcinėje struktūroje

Regina Prapiestienė

Vilniaus universitetas

El. paštas: prapiestiene @ centras.lt

ĮVADAS

Miestas – sudėtingiausia teritorijos apgyvendinimo forma, kurioje atsispindi tautos materialinė ir dvasinė kultūra, krašto visuomeninė politinė sandara, ekonominis lygis, tautos papročiai, tradicijos (Šešelgis, 1996). Miesto funkcinę struktūrą, kuri suprantama kaip miesto gyventojų ūkinė ir visuomeninė veikla, dažniausiai lemia gamtinės sąlygos, istorinė raida, ekonominis išsivystymas.

Vilnius, kaip ir kiti tokio tipo miestai-sostinės, turi įvairiapusę ir sudėtingą struktūrą, kuri apima gamybinės (pramonės, transporto) ir negamybinės (administracinės, mokslo, švietimo, kultūros, apgyvendinimo, rekreacijos ir kt.) funkcijas. Istoriskai Vilniaus funkcinė struktūra, funkcijų svarba priklauso mai nuo ekonominio bei politinio valstybės, pagaliau miesto pamato kito daug kartų. Keičiantis miesto funkcijoms, būdavo performuojamos urbanistinės erdvės. Ankstyvajame Vilniuje vyravo prekybinės ir administracinės funkcijos. Ryškiausią ūkinę funkciją miestas įgavo XVI a. Tais laikais Vilniaus ekonominis pagrindas lėmė svarbiausių Vilniaus Senamiesčio elementų atsiradimą: amatininkų dirbtuvių, pirklių gildijų, turgaus aikščių tankų perimetrinį užstatymą, miesto gynybos sistemą (Vilniaus vizija, 1996). Jo įvairialypės funkcijas gana ryškiai atspindi net architektūros ansamblių bei aikščių išdėstymas (Spelskis, 1967; Spelskis, Spelskis, 1982).

VILNIAUS SENAMIESČIO ŽELDINIŲ BEI ŽELDYNŲ FUNKCIJOS

Vilniaus miesto želdinių bei želdynų raida labai sudėtinga. Išsiskiria savito miesto prisitaikymo prie gamtinės aplinkos laikotarpiai, kada aplinka buvo sumaniai panaudojama, intensyviai keičiama, o neretai ir žalojama.

Priešistorinis žmogus, įsikūręs Vilniaus teritorijoje, paliko ne tik kultūros paminklų, kuriuos tiria archeologai, bet, naikindamas natūraliąją augaliją –

miškus, plėtė dirbamus laukus, įveisė naujų želdinių, paveikė gamtinę aplinką ir jos raidą. Ūkinės veiklos poveikis augalijai yra sudėtingas ir atsispindi žiedadulkių spektruose. Žiedadulkių išlieka poledynmečio nuosėdose, kultūrinių sluoksnių storymėse, susiklojusiose per ilgus amžius. Jas analizuojant suvokiama, jog gamta lėmė miesto ir natūralios gamtos sąlyčio procesą jau pradinėse miesto atsiradimo, vystymosi stadijose. Iš žiedadulkių galima bent sąlygiškai atsekti, kokia augo augalija priešistoriniais laikais ir vėlesniais amžiais. Radiokarboniniai, palinologiniai minėtų sluoksnių tyrimai rodo, jog ledynams traukiantis prasidėjo gamtinė raida, kuri truko beveik iki pirmojo tūkstantmečio antrosios pusės prieš mūsų erą (Gaigalas, Banys..., 1986; Rimantienė, 1995).

Želdynai Vilniaus funkcinėje struktūroje atsirado nuo pat miesto formavimosi ištakų. XVI a. pradžioje tai buvo sodai, daržai vienuolynų ir jų bažnyčių – didelių architektūrinių ansamblių – erdviuose vidaus kiemuose bei puošnūs parkai šalia didikų rezidencijų. Nedidelius sodelius ar daržus turėjo ir bajorų dvareliai, kurių tais laikais buvę daugiausiai priemiesčiuose: Aštrijajame gale, Rasose, Užupyje, Paplavose. Dabar tai Senamiesčio teritorija. XVI a. II pusėje susiformavo dabartinė Senamiesčio želdynų sistema, kuri miestui vystantis daug kartų kito (Drėma, 1991).

Pastaraisiais metais, pasikeitus Lietuvos Respublikos politinei, ūkinei bei visuomeninei sistemoms, pertvarkoma, performuojama ir Vilniaus miesto funkcinė orientacija. Todėl šiuo pereinamuoju laikotarpiu labai aktualu sukurti subalansuotą paslaugų, darbo ir gyvenamųjų vietų bei rekreacinių zonų pasiskirstymą ne tik apskritai mieste, bet ir įvairiuose jo rajonuose, ypač Senamiestyje. Jo istorinėje dalyje – Senamiestyje – neturėtų būti statomi (koncentruojami) svarbesnieji miesto statiniai (kontoros, būstinės, daugiaaukščiai garažai ir kt.), neretai esamų želdynų vietose. Čia reikėtų suformuoti optimalią ir humanišką želdinių bei želdynų sistemą, kuri yra viena svarbiausių miesto funkcinės struktūros dalių ir nuo

kurios daugiausia priklauso kitos funkcijos – gyvenamosios, rekreacinės, pagaliau darbo.

XX a. urbanistikos teoretikai ir praktikai žaliųjų plotų išsaugojimą bei plėtojimą pripažino viena svarbiausių priemonių gerinant miestų aplinką. 1996 m. Florencijoje vykusiame pasauliniame kraštovaizdžio architektų kongrese „Žaliųjų erdvių perspektyva XXI amžiuje“ buvo keliamas klausimas: kokie bus XXI a. pasaulio miestai? Kongrese vyravo nuomonė, jog ateinančiame amžiuje turi keistis žaliųjų plotų ir urbanizuotų teritorijų procentinis santykis plečiant žaliuosius plotus. Lietuvai reikia atkreipti dėmesį į konstatuotą teiginį, jog Vidurio Europos miestuose būtina siekti, kad žaluma kartu su vandens telkiniais sudarytų 30–40% miesto teritorijos (Stauskas, 1997). Tai gi ypač svarbu, kad tie specialistai, nuo kurių tiesioginio darbo priklauso miestų žaliųjų plotų ir urbanizuotų teritorijų santykis, pagaliau pradėtų kitaip mąstyti ir suvoktų, kad nebegalima toliau kurti „negyvų“, žmogaus sveikatai bei gamtai (aplinkai) pavojingų technokratiškos urbanistikos monstrų.

Europinio pobūdžio dokumentuose apie teritorijų planavimą yra įtvirtinta pagrindinė nuostata, jog žmogus turi teisę į ginamą ir saugomą gamtą, gamtinius resursus, sporto ir laisvalaikio įrenginius, į palaikomąją miesto plėtrą, kurią turi užtikrinti miesto savivaldos institucijos (Déclaration européenne..., 1993; La Charte urbaine..., 1993). Vienas pagrindinių Europos miestų žaliųjų plotų formavimo principų yra gamtinių resursų (augalijos) ir želdynų sujungimas bei ekologiškai efektyvaus tinklo, ypač tankiai užstatytose teritorijose, formavimas. Be to, kaip pažymėta Europos miestų chartijoje, gamta ir miestas neturi būti priešybėmis, bet turi sudaryti vienvę, kadangi želdynų, gamtos, konservacinės ir kraštovaizdžio tvarkymo programos yra pagrindiniai miesto teritorijų tvarkymo elementai, veikiantys miesto oro kokybę ir klimatą. Be to, augalija (želdynai) ugdo miesto bendruomenės ir kiekvieno individo gerą savimonę apie savo gyvenamąją vietą (miestą) ir skatina šeiminingumą jausmą, mažina vandalizmą. Būtina sukurti biologinę įvairovę tankiai užstatytose teritorijose apželdinant sienas, stogus, kiemus. Miesto gyventojų būstai bei apskritai gyvenamoji teritorija (aplinka) turi būti maksimaliai apjuosta želdynų, žaliųjų sklypų, sodų, nes tai yra natūrali kiekvieno būsto sudėtinė dalis. Be to, tiek tankiai užstatytoje miesto dalyje, pvz., Senamiestyje, tiek naujai projektuojamose teritorijose turi būti tinkamai įrengtų ir apželdintų žaidimų aikštelių, vandens telkinių, suprojektuotų dviračių takų. Kadangi kiekvienas miestietis turi teisę į sportą ir rekreacinę veiklą, todėl, be rekreacinių ir sporto įrenginių tinklo, turi būti suformuoti nedideli rekreaciniai ir sporto taškai netoli namų (būsto), vietinėse bendrijose, kad vietos gy-

ventojai galėtų nuolat tuo naudotis. Tokios erdvės, kaip medžiais apsodinti skverai, gatvės, žalumos juosiamos žaidimų aikštelės, parkai, upių pakrantės, apaugę šlaitai ir kiti žalieji sklypai, irgi yra baziniai (kaip ir pastatai) miestų komponentai, todėl gerai suprojektuotos erdvės ne tik padidina miestų patrauklumą, bet yra ir viena jo ekonominio klestėjimo bei atsinaujinimo prielaidų (La Charte urbaine..., 1993; Lietuvos Respublikos biologinės..., 1997).

Tuo tarpu Lietuvoje, net praėjus dešimčiai metų po valstybingumo atstatymo, gražinus bei įtvirtinus mūsų valstybėje privačios nuosavybės teisę ir išsiplėtojus teritorijų planavimo darbams (parengtas ir patvirtintas Vilniaus miesto bendrasis planas 1999 m.; rengiamas Lietuvos Respublikos teritorijų bendrasis planas ir kt.), valstybės politika miestų žaliųjų plotų atžvilgiu taip ir nesuformuota. Dėl valstybės politikos šioje srityje nebuvimo kyla daug neigiamų padarinių, pavyzdžiui, nėra kvalifikuotos bendros žaliųjų plotų klasifikacijos, būtinos rengiant miestų, miestelių ir kaimų bendruosius bei detaliuosius planus; nėra suformuluotų ir visuotinai priimtinių nuostatų bei sąvokų apibūdinant įvairius žaliuosius plotus; nepriimti norminiai dokumentai, kuriuose būtų nustatytos miestų, miestelių ir kaimų želdinimo normos. Beje, nėra informacijos, jog šiuos darbus numatoma atlikti artimiausiu metu.

Vilniaus Senamiesčio žaliųjų plotų sistemą sudaro įvairių tipų želdynai (parkai, skverai, alėjos, gatvių, kiemų želdynai ir kt.), taip pat želdiniai, sąlygiškai natūraliai augantys upių prievaginiuose bei terasinių pakopų šlaituose. Senamiesčio želdiniai bei želdynai yra viena svarbiausių šios teritorijos funkcinių zonų, kuri skirta gyventojų poilsiui, atkurti jų fizinę, dvasinę jėgą ir apskritai pagerinti miesto aplinkos kokybę. Šiai funkcinei zonai reikiamas sąlygas sudaro svarbiausių želdyno elementų, t. y. želdinių, įvairiapusės savybės, kurios pagaliau lemia ir želdynų polifunkciškumą. Miesto (urbanizuoto kraštovaizdžio) želdiniai bei želdynai atlieka specifines, o kartu ir kompleksines funkcijas, kurias sąlygiškai galima suskirstyti į **urboekologines, urbanistines ir rekreacines**. Urboekologinėms priskyrėme sanitarines, higienines, inžinerines apsaugines, urbanistinėms – architektūrinę, estetines, psichologines, emocines. **Rekreacines** funkcijas želdynai atlieka visaverčiai tik tuomet, jeigu sudaromos tinkamos sąlygos želdiniams augti, vystytis, jog galėtų atlikti ir ką tik minėtas urboekologines ir urbanistines funkcijas.

Urboekologinės – sanitarinės ir higieninės – miesto želdinių funkcijos yra svarbios norint sukurti miestiečiams optimalias gyvenimo, darbo ir ilsėjimosi aplinkos sąlygas, nes želdiniai, atlikdami fiziologines funkcijas, gerina ne tik Senamiesčio, bet ir viso miesto oro kokybę, mikroklimatą.

Inžinerinė apsauginė mieste augančių želdinių reikšmė taip pat yra labai svarbi, nes dengdami žemės paviršių jie apsaugo dirvožemį nuo erozijos, sutvirtina kalvų, terasinių pakopų, upių prievaginius šlaitus bei dėl urbanizacijos proceso atsiradusių sanpylių, sankasų, prakasų šlaitus ir apsaugo nuo nušliaužų, nuoplovų, nuogriuvų bei griovų formavimosi. Senamiestyje vyrauja lengvos granulimetrinės sudėties dariniai, todėl minėti procesai kartkartėmis (ypač po smarkių liūčių) išryškėja Trijų Kryžių, Bekšo kalvų, Vingrių aukštumos šlaituose bei Vilnios terasinės pakopos šlaite (Bokšto gatvės ribose). Tai gi minėtas vietas svarbu apželdinti tinkamai parinktais želdiniais iš jų suformuojant apsaugines zonas.

Iš **urbanistinės** želdinių funkcijų grupės ypač svarbios architektūrinė ir estetinė. Senamiestis įsikūręs sudėtingoje, tačiau kartu ir dėkingoje Vilniaus miesto gamtinio karkaso dalyje, todėl čia susiklostė įvairūs erdvių dariniai. Želdiniai yra kaip tik tas natūralus gamtinis elementas, padedantis suformuoti įvairaus didumo, pobūdžio ir paskirties erdves, humanizuoti aplinką. Želdinių architektūrinės ir estetinės savybės, kaip antai spalvų ir formų įvairovė, suteikia puikią galimybę juos panaudoti formuojant miesto želdynų erdvinę struktūrą bei jo kraštovaizdį (Vergunov, 1982; Gorochoy, 1985). Be to, tinkamai parinktais želdiniais galima padidinti vertingų kraštovaizdžio komponentų, pavyzdžiui, terasinių pakopų, kalvų Senamiestyje, ekspozicinių išraiškingumą arba atvirkščiai – paslėpti nepatrauklius objektus.

Tokios želdinių savybės, kaip turtinga ir sodri spalvinė gama, kuri kinta priklausomai nuo metų laiko, lajos formų įvairovė bei želdinių sukeliami garsai, veikia žmogaus emocijas (Meška, 1996). Želdinių psichologinė bei emocinė reikšmė žmogui didžiulė, nes jie padeda pailsėti po darbo, atsipalaiduoti.

BENDROJI ŽELDINIŲ BEI ŽELDYNŲ SAMPRATA

Sąvokos „želdiniai“, „želdynai“, „miesto želdynai“, „miesto želdynų sistema“ vartojamos rengiant bendruosius miestų planus bei vykdant projektavimo, planavimo darbus, taip pat teisės aktuose, reglamentuojančiuose žmogaus veiklą, susijusią su miestuose augančiais želdiniais bei želdynais, t. y. ne miško paskirties žemėje. Suprantant šių sąvokų reikšmę, jų platų vartojimą, reikėtų atskleisti jų esmę ir jas paaiškinti.

Želdiniais laikomi visi augalai – medžiai, krūmai, vijokliai, žolės, gėlės, kurie auga savaime ar yra pasodinti (Petruolis, 1978; Medžių ir krūmų, augančių ..., 1999). Tuo tarpu **želdynu** vadinama konkreti (speciali), įvairiais želdiniais apšodinta teritorija, kurioje yra įvairios paskirties statinių bei įrengi-

nių (takelių, aikštelių, suoliukų, fontanų, skulptūrų ir kt.) (Petruolis, 1978; Dringelis, 1997a).

Taigi miesto miško parkai, parkai, skverai, aikštės, bulvarai, alėjos, gatvės, kapinės, rekreaciniai takai, kuriuose auga įvairūs želdiniai, ir sudaro **miesto želdynų sistemą**. Tačiau minėti miesto želdynai, kaip ir želdiniai (sąlygiškai natūraliai augantys) – krūmai (gyvatvorės), pavieniai medžiai, jų grupės ar siauros iki 10 m pločio medžių juostos prie vandens telkinių ir šlaituose augantys miesto, miestelio ar kaimo teritorijoje, nepriskiriami miškui (Lietuvos Respublikos miškų įstatymas, 1994). Tai tiesiog įvairiais želdiniais apaugusios teritorijos, kurių priežiūros, apsaugos bei naudojimo tvarką nustato Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir vietos savivaldos institucijos.

Vadinasi, želdynų sąvoka neapima ką tik minėtų želdinių, tuo labiau miškų, augančių miesto teritorijoje. Tuomet pavadinimas „Miesto želdynų sistema“, kuriuo norima apibrėžti viso miesto augalijos žaliuosius plotus, nėra pakankamai tikslus, daugiau sąlygiškas, nes neaprepia visos miesto teritorijoje esančios žaliųjų plotų (augalijos) sistemos, kurią sudaro želdiniai, želdynai ir miškai, o tik jos dalį, t. y. želdynus. Tikslūs pavadinimai, labiau tinkantys visai miesto žaliųjų plotų sistemai, galėtų būti „**miesto žalieji plotai**“ ar „**miesto žaliosios erdvės**“, o gal tiesiog „**miesto augalija**“. Šie pavadinimai, kaip ir „**miesto miškai**“, vartojami daugelyje Europos valstybių, pavyzdžiui, Prancūzijoje, Danijoje, Švedijoje ir kitose (Espaces verts ..., 1994; Randrup, Nilsson, 1996), kai kalbama apie žaliųjų plotų planavimą bei jų tvarkymą.

Dar viena problema – „miesto želdynų sistema“ aiškinama (planuose pateikiama) tikslinė žemės paskirtimi. Tuomet išeina, kad, pavyzdžiui, mieste miškų ūkio paskirties žemę sudaro rekreaciniai miškai, miško parkai, apsauginiai miškai ir kt. (Vilniaus miesto bendrasis..., 1999; Miestų, miestelių ir kaimų bendrojo planavimo..., 1996).

MIESTO ŽELDINIŲ BEI ŽELDYNŲ KLASIFIKACIJOS PROBLEMAS

Miesto želdinių bei želdynų klasifikacija – vienas svarbiausių miesto žaliųjų (augalijos) plotų sistemos, jos dalių formavimo veiksnių. Todėl, neturint tinkamos klasifikacijos, iškyla nemažai problemų želdinius bei želdynus planuojant, projektuojant, tvarkant, naudojant, normuojant bei inventorizuojant. Pagaliau remiantis klasifikacija nustatoma želdinių bei želdynų paskirtis, vieta miesto struktūroje. Suvokiant miesto želdinių bei želdynų klasifikavimo svarbą, reikėtų apžvelgti iki pastarųjų metų sudarytas bei naudotas jų klasifikacijas Lietuvoje.

Klasifikuojant miesto želdynus, remiamasi įvairiais veiksniais ir kriterijais, todėl buvo parengtos kelios

klasifikacijos, tačiau dėl vienokių ar kitokių priežasčių jos plačiau praktikoje nenaudojamos.

Pagal kilmę želdynai skirstomi į: 1) natūralius (miškai, giraitės, pavieniai medžiai ir krūmai, medžių ir krūmų grupės), 2) įvairių tipų dirbtinius ir 3) mišrius. Klasifikuojant **pagal urbanistinę** reikšmę, atsižvelgiama į jų paskirtį, pobūdį, svarbą ir plotą vienam miesto gyventojui, lankymo intensyvumą, komponavimo būdą, dydį.

Želdynų skirstymas **pagal paskirtį ar rūšį** yra per siauras, nes neapima visų miestui svarbių želdynų savybių. Ši klasifikacija labiausiai nusistovėjusi, tačiau, kad būtų lengviau pagal ją želdynus planuoti, J. Petrulis sudarė želdynų tipologiją, kurioje išskyrė devynias želdynų grupes: 1) parkai, 2) sodai, 3) skverai, 4) kelių ir gatvių želdynai, 5) įvairių įstaigų ir įmonių želdynai, 6) miestų ir gyvenviečių apsauginiai želdynai, 7) kaimo gyvenviečių želdynai, 8) gamybinės zonos želdynai, 9) laukų želdynai. Grupėse išskirti tipai, kurių skaičius kiekvienoje svyruoja nuo trijų iki šešiolikos (Petrulis, 1978).

Taip pat siūlyta želdynus skirstyti **pagal jų lankymo pobūdį**: 1) kasdien lankomi (želdynai gyvenamuosiuose mikrorajonuose, pramonės įmonių teritorijose ir pan.), 2) periodiškai lankomi (miesto arba gyvenamųjų rajonų želdynai), 3) epizodiškai lankomi (miško parkai, kapinės, botanikos ir zoologijos sodai ir kt.), 4) nelankomi želdynai (sanitarinės apsaugos zonos, medelynai, statūs šlaitai) (Pilkauskas, 1967; 1968).

Be minėtų kriterijų, želdynai dar gali būti skirstomi **pagal jų išsidėstymą, priklausomybę ir kt.**, tačiau šie požymiai ne esminiai, o tik plačiau juos apibūdinantys.

Iki dabar Lietuvos Respublikos miestų ir miestelių želdynai teritorinio planavimo darbuose, taip pat atliekant jų apskaitą buvo klasifikuojami vadovaujantis buvusiomis sąjunginėmis statybos normomis ir taisyklėmis, pagal kurias želdynai suskirstyti į grupes:

1. Bendro naudojimo (miestų ir gyvenviečių parkai, gyvenamųjų rajonų parkai, skverai, bulvarai, miško parkai).
2. Riboto naudojimo (kiemų želdynai, mokyklų, ligoninių, sporto objektų ir kitų visuomeninių pastatų sklypų želdynai).
3. Specialios paskirties (sanitarinės apsaugos zonos, botanikos ir zoologijos sodai, kapinės, medelynai ir kt.).
4. Individualūs želdynai (sodybiniai ir kolektyviniai sodai) (Spravočnik projektirovščika ..., 1978; Vilniaus miesto želdynų..., 1994).

Atliekant Vilniaus miesto Senamiesčio, Šnipiškių, Naujamiesčio seniūnijų želdinių bei želdynų būklės vertinimą ir apskaitą (detaliąją inventorizaciją), išryškėjo šios klasifikacijos nenuoseklumas: dvi pirmo-

sios grupės išskirtos pagal želdynų naudojimo pobūdį, o trečioji – pagal jų paskirtį. Taip pat visai netinkamas specialios paskirties želdynų grupės sudarymas apimant skirtingo pobūdžio bei įvairias funkcijas atliekančius želdynus (kultūrinę, istorinę, mokslinę, pažintinę vertę turintys želdynai), pvz., kapinės, zoologijos ir botanikos sodai yra vienoje grupėje su sanitariniais apsauginiais želdiniais ir medelynais. Tuo tarpu vienuolynų, maldos namų šventorių želdiniai bei želdynai, taip pat į miestų administracines ribas patenkančių dvarų parkai ir sodai, turintys išskirtinę kultūrinę, istorinę vertę, nepatenka nė į vieną grupę (nefiksuojami). Šioje klasifikacijoje visai neatsispindi, kam priskiriami apsauginiai inžineriniai (pavyzdžiui, šlaitų) želdiniai, taip pat gatvių želdynai.

Minėtų želdynų klasifikacijos nenuoseklumas, netobulumas dar kartą išryškėjo analizuojant ir Lietuvos miestų želdinių bei želdynų apskaitos duomenis. Analizuojamos klasifikacijos pagrindu parengtuose želdynų tvarkymo nuostatuose (Lietuvos Respublikos miestų..., 1993) dėl minėtų priežasčių atsirado nemažų spragų. Pavyzdžiui, šiuose nuostatuose nurodyta, jog įmonių želdynai priskirti riboto naudojimo grupei, bet čia pat jie priskirti ir specialiosios paskirties želdynams. Šiuo atveju taip ir neaišku, kuriai grupei šie želdynai priklauso ir kas juos turi tvarkyti bei prižiūrėti. Tuo tarpu šie nuostatai kol kas privalomi želdynų savininkams, naudotojams, želdynus projektuojančioms, rengiančioms, eksploatuojančioms įmonėms bei ūkiniams subjektams.

Naują želdynų skirstymą, kuriuo jau naudotasi rengiant Kauno miesto generalinį planą, siūlo Architektūros ir statybos instituto Kraštotvarkos sektoriaus mokslininkai (Dringelis, 1997b). Remiantis šia klasifikacija, želdynai skirstomi pagal vyraujančią jų paskirtį. Išskirtos penkios stambios želdynų kategorijos, arba grupės, kurios skirstomos dar į tipus:

1. Rekreacinės paskirties želdynų kategorijai priskiriami šie želdynų tipai: miško parkai, parkai, skverai, bulvarai, alėjos, rekreaciniai takai ir kt. Šios kategorijos želdynai miestų bendruosiuose ir detaliuosiuose planuose gali būti išskiriami kaip savarankiški urbanistinės struktūros elementai. Nurodoma, jog šie želdynai yra bendro naudojimo.

2. Mokslinės ir kultūrinės paskirties želdynų kategorija apima draustinių želdynus, botanikos ir zoologijos sodus, istorinius ir etnografinius parkus, memorialinius parkus, parodų parkus, savitus želdynus, kapines. Teritorijų bendruosiuose ir detaliuosiuose planuose jie išskirti kaip savarankiški miesto struktūros elementai.

3. Gamybinės paskirties želdynų grupę sudaro: sodininkų bendrijų sodai, pramoniniai sodai, medelynai, daigynai. Šiai kategorijai priklausantys želdynai bendruosiuose ir detaliuosiuose miestų planuose išskiriami kaip savarankiški.

4. Apsauginės paskirties želdynų kategorijai priklauso: pramonės įmonių ir komunalinių objektų apsaugos zonos, vandens telkinių apsaugos juostos, kelių ir geležinkelių sanitarinės apsaugos zonos, šlaitų apsaugos zonos ir kt. Šios kategorijos želdynai taip pat gali būti išskiriami kaip savarankiški želdynai bendruosiuose ir detaliuosiuose miestų planuose.

5. Mišrios paskirties želdynų grupę sudaro: želdynai daugiabučių ir individualių gyvenamųjų namų kiemuose, mokyklų ir vaikų įstaigų sklypuose, aukštųjų ir specialiųjų mokyklų teritorijose, ligoninių, sanatorijų ir profilaktorių bei kitų visuomeninio aptarnavimo įstaigų sklypuose, pramonės įmonių bei komunalinių objektų teritorijose.

Išanalizavus šį želdynų klasifikavimą, iškyla kai kurių neaiškumų, kuriuos reikėtų aptarti.

Šios klasifikacijos pagrindas yra želdynų paskirtis. Taigi turėtų būti ir vienoda terminija. Tuo tarpu analizuojamoje klasifikacijoje želdynų kategorijos ir grupės („kategorija“ yra bendriausia mokslo sąvoka, o terminas „grupė“ nusako medžiagų, daiktų, kuriems būdingi tam tikri požymiai, visumą) (Dabartinės lietuvių kalbos ..., 1993; Tarptautinių žodžių ..., 1985) išskyrimas yra kiek dviprasmiškas: atrodytų, jog toje pačioje klasifikacijoje yra keičiami klasifikavimo kriterijai, arba susiduriama ne su viena, o su dviem skirtingomis sujungtomis klasifikacijomis. Pagaliau klasifikacijose priimtinesnis būtų „grupės“ terminas.

Antai mokslinės ir kultūrinės paskirties želdynų grupei priskirti draustinių želdynai. Šiuo atveju sąvoka „želdynai“ visai netinka, nes želdynai būdingi tik miestui (šios sąvokos samprata jau aptarta). Turėtų būti draustinių augalija ar želdiniai (Lietuvos Respublikos saugomų ..., 1993).

Be to, remdamasi darbo patirtimi inventorizuojant želdinius bei želdynus, siūlyčiau į antrą grupę įtraukti kultūrinių rezervatų želdinius bei želdynus, vienuolynų ir maldos namų šventorių želdynus, o ketvirtąją papildyti gatvių želdynais, kadangi klasifikacijoje kalbama apie miestų ir miestelių želdynus, o pastarųjų paskirtis taip pat apsauginė.

Manytume, jog pramonės įmonių ir komunalinių objektų apsaugos zonos (ketvirta klasifikacijos grupė) ir pramonės įmonių bei komunalinių objektų želdynai (penkta grupė) neturėtų būti dviejose grupėse. Juos reikėtų priskirti ketvirtai, t. y. mišrios paskirties, želdynų grupei.

Ir pagaliau visai neaišku, kodėl šios želdynų klasifikacijos autoriai teigia, kad mišrios paskirties želdynų grupės, pavyzdžiui, mokyklų ir vaikų įstaigų, ligoninių, sanatorių ir profilaktorių bei kitų visuomenės aptarnavimo įstaigų sklypuose, želdynai nėra atskira savarankiška teritorija. Juk šiuose sklypuose želdynų plotai nustatomi projektavimo normomis, vadinasi, jie viename ar kitame sklype už-

ima atskiras savarankiškas teritorijas (plotus). Todėl šios grupės želdynai turi būti įtraukti į miestų ir miestelių detaliuosius planus, kadangi jie taip pat yra miesto želdynų sistemos dalis, o to klasifikacijos autoriai tarsi nepripažįsta.

Baigiant norėtųsi pažymėti, kad visi klasifikacijoje vartojami terminai, sąvokos turi būti labai tiksliai, kvalifikuotai parinktos ir aiškios, kadangi miestų, miestelių ir kaimų žaliųjų plotų klasifikacija yra svarbus dokumentas rengiant įstatymų, poįstatyminių ir kitų teisės aktų projektus apie želdinių, želdynų ir apskritai miesto žaliųjų plotų apsaugą, tvarkymą, planavimą.

IŠVADOS

1. Praėjus dešimčiai metų po valstybingumo atstatymo, gražinus bei įtvirtinus valstybėje privatinės nuosavybės teisę, išsiplėtojus teritorijų planavimo darbams, valstybės politika miestų, miestelių ir kaimų žaliųjų plotų atžvilgiu taip ir liko nesuforuota.

2. Nėra valstybinės institucijos, o ypač kompetentingų padalinių vietos savivaldos institucijose, kurie būtų atsakingi už miestų žaliuosius plotus ir apskritai už gamtinį paveldą urbanizuotame kraštovaizdyje.

3. Nesuforuotos optimalios bei humanistinės miestų žaliųjų plotų sistemos.

4. Nėra kvalifikuotos patvirtintos miestų žaliųjų plotų klasifikacijos bei atitinkamų norminių aktų.

5. Nesuderinta miestų žaliuosius plotus apibūdinanti terminija bei sąvokos.

Gauta 2001 11 09

Parengta 2001 11 16

Literatūra

- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (1993). Vilnius.
 Déclaration européenne sur le droit a la ville (1993). *La Charte urbaine européenne. Conseil de l'Europe*. Strasbourg.
 Dėl medžių ir krūmų, augančių ne miško žemėje, apsaugos, priežiūros, vertės nustatymo ir nuostolių atlyginimo tvarkos (1999). *Valstybės žinios* Nr. 26–741.
 Drėma V. (1991). *Dingęs Vilnius*. Vilnius.
 Dringelis L. (1997). Miestų želdynų klasifikacija rengiant bendruosius planus. *Statyba ir architektūra*. Kaunas.
 Espaces verts dans Paris (1994). *Espaces verts et Urbanisme*. Gaigalas A., Banys J., Lasavickas S., Lisanka A., Melešytė M. (1986). Vilniaus pilių teritorijos aplinkos sąlygų kintimo poledynmetyje svarbiausi etapai ir jų radiokarboninis datavimas. *Geografijos metraštis*. 22–23: 70–77.
 Gorochoch V. A., Lunc L. B. (1985). *Parki myra*. Moskva.
La Charte urbaine européenne (1993). Conseil de l'Europe. Strasbourg.
Lietuvos Respublikos biologinės įvairovės išsaugojimo strategija ir veiksmų planas. (1997). Vilnius.
Lietuvos Respublikos miestų ir gyvenviečių želdynų tvarkymo laikini nuostatai (1993). Vilnius.

Lietuvos Respublikos miškų įstatymas (1994). *Valstybės žinios*: 1994, Nr. 96–1872; 1996, Nr. 110–2507; 1998, Nr. 56–1542.

Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas (1993). *Valstybės žinios*: 1993, Nr. 63–1188; 1995, Nr. 60–1502.

Meška V., Juozulynas A. (1996). *Streso malšinimas*. Vilnius.

Pilkas R. (1967). Želdynų planavimo principai naujajame Kauno generaliniame plane. *Miestų ir gyvenviečių apželdinimas*. Vilnius.

Pilkas R. (1968). Miesto želdynų klasifikavimas (Kauno miesto pavyzdys). *Lietuvos Žemės ūkio Akademijos Mokslo darbai* 14(2): 25–28.

Petrulis J. (1978). *Želdynų projektavimas, įrengimas ir priežiūra*. Vilnius.

Randrup T. B., Nilsson K. (1996). *Urban Forestry in the Nordic Countries*. Reykjavik.

Rimantienė R. (1995). *Lietuva iki Kristaus*. Vilnius.

Spelskis A. (1967). *Osobennosti razvitija gradostroitelstva Litvi*. Avtoreferat. Minsk.

Spelskis A., Spelskis R. (1982). Vilniaus architektūros ansamblių erdvinės kompozicijos ypatumai. *Lietuvos TSR architektūros klausimai*. Vilnius.

Stauskas V. (1997). Pasaulio kraštovaizdžio architektai dairėsi į dvidešimt pirmąjį amžių. *Lietuvos rytas*, gruodžio 29 d. Nr. 303.

Spravočnik proektirovščika. (1978). Moskva.

Šešelgis K. (1996). *Lietuvos urbanistikos istorijos bruožai (nuo seniausių laikų iki 1918 m.)*. Vilnius.

Tarptautinių žodžių žodynas (1985). Vilnius.

Vergunov A. M. (1982). *Architekturno-landšaftnaja organizacija goroda*. Leningrad.

Vilniaus miesto bendrasis planas (1999). Vilnius.

Vilniaus miesto želdynų apsaugos ir tvarkymo taisyklės (1994). (Patvirtinta 1994 04 06 Vilniaus miesto tarybos sprendimas Nr. 39).

Vilniaus vizija 2015 (1996). Vilnius.

Regina Prapiestienė

GREEN PLANTATIONS AND GREEN AREAS WITHIN THE URBAN FUNCTIONAL STRUCTURE

S u m m a r y

The article analyses urban functional structure on the example of the Old Town of Vilnius. From the historic

point of view, the urban functional structure as well as the priorities of functions have changed a number of times. The reasons for these changes were related to the economic and political background of the state and of the city. As the urban functions were changing, the urban areas were also rearranged.

Green plantations and green areas are among the key components of the urban functional structure. The development of green urban territories has actually been very complicated: original forests, groves and clumps of trees were gradually replaced with gardens, parks, community gardens, etc. Their functions were changing alongside.

In recent years, after the modification of political, economic and public systems of the Republic of Lithuania, the functional orientation of the city of Vilnius has also been rearranged and reformed. Therefore, during the current transitional period, it is very important to create a balanced layout of business and residential areas, service and recreational zones not only in terms of the overall city, but also of its individual parts. There is a need for an optimal and human-friendly system of green territories, as they affect the other, for example, residential, recreational, and even business functions.

The green plantations and green areas located in the city perform specific and at the same time complex functions. We classified these functions as urban-ecological, urban, and recreational. Green plantations and green areas perform the said functions efficiently only provided there are appropriate conditions for their growth and development.

The article addresses a very pressing problem – inconsistency and discrepancies in the terms and concepts used to refer green urban territories that are employed in the works on planning, management, etc.

Another urgent issue is absence of classification of green urban territories or standardisation documents, which impedes the formation of the optimal system of green urban territories and their protection from construction.

A survey of green territories in Vilnius proved that in ten years after the restoration of Independence, after having returned and established private ownership in the state, after having developed territorial planning, the country's policy with respect to green territories in cities, towns and rural areas has not been developed yet.